

Ortaokullar için
**Güncel Yeni
Türkçe Sözlük**

Prof. Dr. Engin YILMAZ

Tamamı Örnekli

2. Baskı

Prof. Dr. Engin YILMAZ

**Ortaokullar için
GÜNCEL YENİ TÜRKÇE SÖZLÜK**

ISBN 978-605-241-211-4
DOI 10.14527/9786052412114

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2019, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindex.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Mart 2018, Ankara
2. Baskı: Eylül 2019, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Ayşe Nur Yıldırım
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara
(0312 341 36 67)

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 25931

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

yaşama sevincime...

SUNUŞ

Değerli Öğretmenler,

Değerli Anne Babalar,

Sevgili Öğrenciler,

Sözlükler; hem bir dilin söz varlığını yansıtan hem de temel dil becerilerinin gelişmesine katkıda bulunan ana kaynaklardır. Okul sözlükleri de, öğrencilerin dil gelişimi sürecinde ellerinden düşürmeyecekleri, daha doğrusu düşürmemeleri gereken bir kaynak niteliğini taşımaktadır.

Sözlük ve sözlükçülük konusuna, uzun zamandan beri ilgi duyuyorum. Bu doğrultuda; 2014 yılında Pegem Akademi tarafından yayımlanan **Temel Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü**'nü hazırladım. Aynı yıl içinde Sakarya Üniversitesi'nde Düzenleme Kurulu başkanlığını yaptığım **I. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu** gerçekleştirildi. Deyim yerindeyse, **Ortaokullar İçin-Güncel Yeni Türkçe Sözlük**'ün yayımlanmasıyla, bir hayalim daha gerçek oldu.

Değerli Öğretmenler,

Değerli Anne Babalar,

Sevgili Öğrenciler,

Elinizdeki **Ortaokullar İçin-Güncel Yeni Türkçe Sözlük**'ü hazırlarken en çok dikkat ettiğim nokta; bu sözlüğün “kullanıcı dostu”, yani “öğrenci dostu” nitelikli olmasıydı. Uzun yıllardır üzerinde çalıştığım, son iki yılda ise yoğunlaştığım bu kitapta bazı farklılıklar olduğunu göreceğinizi umuyorum. Örneğin;

- i. Sözlükte taranan edebi yapıtlar; “Ortaokul Dönemindeki Çocuklara Seslenen” yapıtlar arasından uzman görüşleri alınarak seçildi. Bunu yaparak, sözlüğün hedef kitlesi olan öğrenci düzeyine uygunluk ilkesine uyulması amaçlandı.
- ii. Sözlükte; tanımlı yapılan hedef sözcüğü ya da söz öbeğini daha kolay bulabilmeniz için ilgili ögenin altı çizildi.

- iii. Sözlükte; çok anlamlılık durumunda, anlam sıralaması soldan sağa değil, görsel algılamayı ve okuma kolaylığını sağlaması amacıyla yukarıdan aşağıya şeklinde yapıldı.
- iv. Sözlüksel tanımı yapılan kavramın daha iyi anlaşılması için, Türk çocuk edebiyatının 54 (elli dört) özgün yapıtının tamamı tarandı. Verilen anlamın daha iyi anlaşılması için “tanık cümle” verildi. Gerekli görülen kimi durumlarda, birden çok tanık cümle verilme yoluna gidildi. Tanık cümlelerin “hangi yazara ait olduğu” ve “hangi yapıttan alındığı” bilgisi, ayrıca içinde kısaltmasıyla birlikte verildi. Tanık cümleler, yazarlarının özgün yazımı hiçbir şekilde değiştirilmeden, aynen aktarıldı.
- v. Sözlükte; yalnızca sözcükler değil, ara madde olarak kabul edilen deyim, ata sözü, kalıplaşmış söz ve birleşik yapıdaki söz birimleri de ana maddenin altında ve daha içeriden tanımlanıp tanık cümle verildi.

Ortaokullar İçin-Güncel Yeni Türkçe Sözlük hazırlanırken; uzun bir tarama dönemi sözkonusu oldu. Bu süreçte; uzman görüşleri alınarak, Türk çocuk edebiyatının 54 (elli dört) özgün yapıtının tamamı “Cibakaya 2.3” dizin programı aracılığıyla taranıp geniş bir “veri tabanı” elde edildi. Bu çerçevede:

- i. **Ankara Üniversitesi Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Araştırma ve Uygulama Merkezi**’nin (ÇOGEM) önerdiği “Ortaokul Dönemindeki Çocuklara Seslenen Yapıtlar” listesinden yararlanıldı (bk. <http://cogem.ankara.edu.tr/ortaokul-donemindeki-cocuklara-seslenen-yapitlar/>). Merkez müdürü Prof. Dr. Sedat Sever başta olmak üzere, emeği geçen bütün araştırmacılara teşekkür ederim.
- ii. Prof. Dr. Yeşim Aksan, Prof. Dr. Mustafa Aksan öncülüğünde hazırlanan **Türkçe Ulusal Derlemi**’nden “okuyucu kitlesi”, “çocuk ve genç” sınırlılığında taramalar yapıldı (<http://www.tudweb.org/>). Kendilerine böyle bir projeyi

başarıyla yürüttükleri ve araştırmacılarla da paylaştıkları için teşekkür ederim.

- iii. Belirlenen **İlköğretim Türkçe Ders Kitapları**'nın tamamı (6., 7., 8. sınıflar) tarandı. Bu kaynaklarda geçen eskicil ögelere de sözlükte **esk.** kısaltmasıyla yer verildi.

Değerli Öğretmenler,

Değerli Anne Babalar,

Sevgili Öğrenciler,

Ortaokullar İçin-Güncel Yeni Türkçe Sözlük'ün sizlere yararlı olmasını diliyorum. Sözlükte bulunması gerektiğini düşündüğünüz yeni sözcük, söz öbeği önerilerinizi tarafıma iletirseniz bir sonraki baskıda gerekli değişiklikleri yapacağımı belirtmek isterim. İyi bir sözlüğün önemli özelliklerinden birisi de “güncellenebilir” olmasıdır. Bu bakımdan sizin geribildirimleriniz son derece önemlidir.

Sözlüğün basımını gerçekleştiren Pegem Akademi'nin değerli yöneticisi Servet Sarıkaya'ya ve özellikle Ayşe Nur Yıldırım'a teşekkür ederim.

Prof. Dr. Engin YILMAZ

2019

(E-posta: yeniturkcesozluk@gmail.com)

KISALTMALAR

ar.	Argo
bağ.	Bağlaç
ed.	Edat
esk.	Eskicil (arkaik) öge
hlk.	Halk ağzı
İTDK-6	İlköğretim Türkçe Ders Kitabı-6. Sınıf
İTDK-7	İlköğretim Türkçe Ders Kitabı-7. Sınıf
İTDK-8	İlköğretim Türkçe Ders Kitabı-8. Sınıf
mec.	Mecaz anlamalı
Öz. ad	Özel ad
sf.	Sıfat
TDK-6	Türkçe Ders Kitabı-6. Sınıf
TDK-7	Türkçe Ders Kitabı-7. Sınıf
TDK-8	Türkçe Ders Kitabı-8. Sınıf
tkz.	Teklifsiz konuşma
ünl.	Ünlem
zf.	Zarf

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	v
Kısaltmalar	viii
a A	1
b B.....	73
c C.....	143
ç Ç.....	159
d D.....	188
e E.....	249
f F.....	284
g G	303
h H.....	347
ı I.....	391
î İ.....	395
j J.....	437
k K	439
l L.....	559
m M.....	568
n N.....	614
o O.....	629
ö Ö.....	646
p P.....	662
r R.....	692
s S.....	705
ş Ş.....	782
t T	799
u U.....	860
ü Ü.....	875
v V	882
y Y.....	894
z Z.....	947

Taranan Yapıtlar.....	960
Taranan Genel Ağ Kaynakları.....	963

a | A

a ünl. “Şaşma, hayret, uyarı, sitem” bildiren söz: “Aaa Ümit, burada ciddi ciddi iş konuşuyoruz, dedi.” (M. İzgü, CD, 36)

aba ad Kalın kumaştan yapılan bir tür hırka: “Abanın kadri yağmurda bilinir.” (Ö.A. Aksoy, ADS, 48)

abanoz sf. Abanoz ağacından yapılmış olan: “Volkan yemek salonunun kapısında gözükmeye, abanoz masanın etrafına çevrelenmiş, sabırsızlıktan çatallarını, kaşıklarını çoktan vurmaya başlamış bulunan Ölmezler birdenbire susuverdiler.” (S. Faik, KA, 35)

abat ad Bayındır, mamur.

- **abat etmek** Bayındır duruma getirmek, mamur etmek: “Şırl şırl akar durur, hem beni hem bahçeyi abad eder. Su gibi var mı?” (M. Kutlu, BÖ, 62)

abajur ad Işığın gözü yormaması için lambalarda kullanılan koruma, siper: “Benim bildiğim Kadir, tamir bekleyen onca sandalyeyi, masayı, buzdolabı, fırın, abajur ve musluğu bırakıp da, hayatta şuradan şuraya kıpırdamaz.” (B. Ak, GBTEA, 38)

abanmak 1. Dayanmak, yaslanmak: “Öteki, yere saplayıp ayağıyla bastır-dığı bele abandı.” (Z. Cemali, A, 84)

2. mec. Bir iş yapmaya yoğunlaşmak: “Şimdi, hiç beklenmezken filmin romanı elimize geçince üç kardeş üçümüz birden bu romana aban- dık.” (İTDK-8, 14)

abartı ad Olduğundan, gerçeğinden fazla gösterme: “Kahramanlık hikâyemi birazcık da abartıyla uzata uzata anlattım.” (M. Aytuna, A, 106)

abartılı sf. Olduğundan, gerçeğinden fazla, abartılan: “Gözde abartılı bir hareketle omuzlarını silktili.” (N. Temiz, MK, 95)

abartma ad Bir kimseyi, bir durumu, bir şeyi olduğundan fazla gösterme: “Bizimkilerin abartma huyu olduğunu bilmeme rağmen yorum yapacak kadar tanımıyorum kendisini...” (A. Sayman, EÇG, 7-8)

abartmak Bir kimseyi, bir durumu, bir şeyi olduğundan fazla göstermek: “Bence abartıyorsun, anne. Senin yaptığın analığı, hangimiz yapabiliyoruz?” (Z. Cemali, A, 182)

abece ad Alfabe: “Akşamleyin, elinde bir abece kitabıyla geldi.” (A. Bin-yazar, GY-V, 80)

abur cubur sf. Sağlıklı olup olmadığına dikkat edilmeden gelişigüzel yenilen şeyler: “Paket paket abur cuburun yanı sıra, önceden hazırlanıp raflara dizilmiş sandviçler vardı büfede.” (A. Akal, GUD, 107)

abdal ad Gezgin derviş: “Abdal gele- neğinde, müzik önemli bir yer tutmaktadır ve müzik onların geçim kaynağıdır.” (TDK-8, 52)

abdest ad İslam dininde; namaz kılmak, Kuran-ı Kerim okumak vb. ibadetleri yerine getirmek için niyet edilerek elin, yüzün ve ayakla- rının uygun şekilde yıkanması.

- **abdest almak** İslam dininde; namaz kılmak, Kuran-ı Kerim okumak vb. ibadetleri yerine getirmek için niyet ederek eli, yüzü ve ayakları uygun şekilde yıkamak: “Mangala ve semave-re kömür koydu; abdest aldı.” (TDK-8, 20)
 - **abdest bozmak** Tuvalet gereksinimini karşılamak: “...yarım saat el yıkama, aptes bozmaya, yarım saat olduğun yerde kestirmeye...” (S. Faik, KA, 66)
- abıhayat ad** Ölümsüzlük suyu, hayat suyu: “Hızır, yaygın bir inanca göre, hayat suyu (ab-ı hayat) içerek ölmezliğe ulaşmış.” (TDK-8 48)
- abi ad** Kendisinden yaşça büyük erkek kardeş: “Ama abime bir söylersem görürsün, dedi.” (Ç. Öner, KÇ, 42)
- abla ad** Kendisinden yaşça büyük kızkardeş: “Ablam evde limonun olmadığını söyledi.” (M. İzgü, CD, 95)
- abluka ad** Kuşatma.
- **ablukaya almak** Kuşatmak, etrafını çevirmek: “...sert bakışlarıyla 58 numaralı evi ablukaya alıyorlardı.” (M.İplikçi, KKÇ, 63)
- abone ad** Gazete, dergi vb. süreli yayınları önceden ücretini ödeyerek alan kimse: “Mahalle bakkalları yeni gelmiş gazete tomarlarını ayırırken bir yandan da defterlerine kapıcılar aracılığıyla abonelere gidecek gazetelerin dökümlerini yazarlar.” (TDK-8, 94)
- **abone olmak mec.** Bir yere çok sık gitmek: “Fırat hurdalığa abone olmuştu artık.” (B. Ak, VŞÇ, 68)
- abuk sabuk sf.** Anlamsız, akli ve mantığa aykırı olan, saçma sapan: “Abuk sabuk kâğıt parçasına yazmanın, kim olduğu belirsizler takımının okumasına açmanın kime ne yararı olacaksa...” (S. Ak, TS, 84)
- abuk subuk sf.** Abuk sabuk: “Yok gece saçları, yok deniz gözleri diye sayıklayıp Günce adına abuk subuk şiirler yazan kimdi?” (A. Akal, GUD, 59)
- abur cubur ad** Yararlı olmadığı halde rastgele yenilen yiyecek: “...durmadan şeker ve abur cubur yediğinden bağırsakları bozuldu.” (İTDK-7, 22)
- acaba zf.** “Merak, şüphe” bildiren soru işlevli sözcük: “Romanları nasıl acaba’ sorusuna cevap vermekte isteksizdi.” (B. Ak, GTM, 17)
- acayıp 1. sf.** Tuhaf, garip: “O kadar gürültünün ve insan kalabalığının içinde sessiz ilerlemeye çalışmalarını çok acayıptı.” (N. Temiz, MK, 17)
- 2. zf.** Çok, oldukça, pek: “Diyelim ki yazarını buldun ve adam defteri okuduğun için sana acayıp kızdı, o zaman ne olacak?” (A. Sayman, EÇG, 73)
- acele ad** Çabuk hareket etme gerekliliği: “Acelem var teyze, herkes ailesiyle eğlenin. Ben dünyayı gezeceğim.” (N. Temiz, MK, 99)

- **acele acele zf.** Sabırsız bir şekilde, acele ederek: “Halam merdivenlerden acele acele indi.” (TDK-7, 67)
 - **acele etmek** Sabırsız davranmak, paniğe kapılmak: “Ama acele etmeyin, kitap, dergi yani dostunuz yanınızda, kaçmıyor, kaçmayacak.” (TDK-6, 51)
- aceleci sf.** İsteddiği şeyin bir an önce olmasını bekleyen, sabırsız: “Gözde hep sabırsız, hep aceleliydi.” (N. Temiz, MK, 95)
- acemilik ad** Toyluk, deneyimsizlik, beceriksizlik: “Minder güreşindeki olanca acemilik ve millî maç tecrübesizliğine rağmen büyük bir varlık göstererek üç rakibini yendi...” (TDK-6, 97)
- acente ad** Bir kuruluşun yetkili ve sorumlu bayisi, iş yeri: “Otobüs biletimizi almak için gittiği acentede kuyruk vardı.” (A. Sayman, EÇG, 17)
- acı 1. sf.** Tatlı karşıtı, acı: “Berberin kolonya ve acı kahve kokusuna karışmış, yabancı, yakıcı, naneli, tozsuz buram buram bir koku!” (S. Ak, TS, 28)
2. **ad** İstirap, ağrı: “O sanatında âdeta sazına can vermiş; yüreğinden gelen acıları hep samimi bir üslupla dile getirmiştir.” (TDK-8, 52)
3. **sf.** Keskin, şiddetli: “Başım dönmeye başladı. Acı bir çığlık attım.” (M. Aytuna, A, 157)
- **acı acı zf.** Acıklı bir şekilde: “Tebeşir, diğer kedilerle birlikte acı acı miyavladı.” (B. Ak, VSC, 36)
 - **acı çekmek** Ağrı, sızı hissetmek: “...bir anne, pelerini ilikleme bahanesiyle omuzu sarılı çocuğunun sırtını okşuyor. Onu biraz sonra çekeceği acıya hazırlamak için.” (TDK-8, 77)
 - **acı duymak** Acı hissetmek, acı çekmek: “Başı kaldırımın kenarına çarptı. Hiç acı duymadı Dursun.” (Ç. Öner, KÇ, 47)
- acıklı sf.** Dokunaklı, üzüntü verici: “O zamana kadar yazıp çizdiklerinin tam tersini yapmıştı. Komik yerine, acıklı bir olayı da etkileyici bir şekilde anlatabileceğini göstermişti.” (B. Ak, PKO, 57)
- acıklı acıklı zf.** Üzgün üzgün, kederli bir şekilde: “Nurten Hanım, ‘Buz, sen çöp tenekesinde doğmuş olmazsın?’ diye acıklı acıklı mırıldandı.” (B. Ak, KKM, 78)
- acıklamak** Yeme gereksinimi ortaya çıkmak, yeme isteği duymak: “Çok acıktıysan baba, pilav koyayım ye.” (M. İzgü, CD, 62); “Acıktığında bir an önce yemek yemek istiyorum mesela.” (N. Temiz, MK, 94)
- acıktırmak** Birinin acıkmasına neden olmak: “Yüksek yerin temiz havası, dağ rüzgârı karnını dayanamayacağı ölçüde acıktırınca, iyi bir şey yapmadığını bile bile, bir tür hırsızlık yapıyor.” (A. Kutlu, MS, 68)
- acılı 1. sf.** İçine acı katılmış olan, acısı olan: “Hepsi de acılı böreği çok seviyordu” (E. Yılmaz, TTNS, 141)
2. **sf.** Hüzün veren, dokunaklı, içli: “Onun hayat hikâyesi bilindiğinde

o içli türkülerin, acılı bozlakların neden ve nasıl doğduğu fark edilebilir.” (TDK-8, 53)

acımak 1. Başkasının istenmeyen durumu karşısında üzüntü duymak, kederlenmek: “Arkadaşları Sevgi'nin üzüntülü hâlini görünce acıdılar.” (B. Ak, KKM, 16)

2. Merhamet etmek: “Dikkat ettiniz mi, hiç acımadan sarmaşığı kökünden kesiverdi!” (B. Ak, GTM, 16)

acımasız sf. Acıma duygusu olmayan, zalim, gaddar: “Mutluluk duygusu yanına bile yaklaşmaz bencil insanın. Acımasızların, çevrelerini hor görenlerin.” (İTDK-7, 82)

acımasızca zf. Acımasız bir şekilde, gaddarca: “Balıklı, kısa zamanda turistik bir köy haline dönüşür... Ağaçlar acımasızca kesilir, balta girmemiş ormandan otoban geçilir.” (B. Ak, AT, 38)

acınası sf. Acınacak (kimse): “Bilge Yabgular beden eşleriyle yaptıkları bu dünya gezileri sırasında, insan-noğlunun acınası durumunu görüp üzülmüyorlardı.” (G. Dayıoğlu, YG, 104)

acındırmak Karşısındakinde acıma duygusu oluşmasını sağlamak ya da buna yol açmak: “Gidip millet dert yanmış, herkesi kendisine acındırmışsın.” (G. Dayıoğlu, F, 65)

acınmak Merhamet edilmek: “İyileşmek elinde olan bir hastaya acınmaz.” (İTDK-7, 64)

acil sf. Hemen olması, yapılması gereken, ivedi: “İrem'de de iki buçuk yaşındayken başlayan hastalık ya-

vaş seyrediyordu. Hiç olmazsa acil değildi.” (TDK-6, 25)

acilen zf. Acele olarak, acil bir şekilde: “Acilen tuvalete gitmeliydim.” (B. Ak, PKO, 74)

aciliyet ad İvedi olma durumu: “Herkes filmle meşgul olduğundan, kimse durumun aciliyetini önemsememişti.” (B. Ak, AT, 74)

aciz sf. Çaresiz, zayıf: “Dünya hükümlerliği peşinde koşan Charles Quint günün birinde “Ben on saati ayar etmekten aciz olan bir insan, milletleri nasıl ayar edebilirim?” diyerek üzüntüye kapılmıştır.” (TDK-7, 13)

aç sf. Yeme gereksinimi içinde olan, tok olmayan: “Yıllar önce küçük Titrek'i sokaktan almıştım. Açtı, üşüyordu.” (B. Ak, KKM, 44)

- **aç kalmak** Açlık çekmek, karınını doyuramamak: “Biz kediler” dedi “bukalemun gibi yaratıklarız. Girdiğimiz ortamlara uyum sağlarız. Aç kalmamak için bunu yapmak zorundayız.” (B. Ak, KKM, 76)

- **aç kurt gibi zf.** Büyük bir istekle, büyük bir şevkle: “...herkes yeni bir haber bekliyordu. Bu habere aç kurt gibi saldırdılar.” (G. Dayıoğlu, F, 55)

açgözlü sf. Gözü doymayan, çok hırslı, eldekiyle yetinmeyen: “Bazı açgözlülerin bire on alma sevdası, ulusal tarımımızın köküne kibrit suyu döküyor.” (Z. Cemali, A, 21)

açgözlülük ad Göz doymama, çok hırslı olma, eldekiyle yetinmeme: